

Bir Zihniyet Tutumu ve Düşünme Formu Olarak Dogmatizm ve Dogmatik Tutum

DOI: 10.26466/opus.303769

*

Mehmet Münir Dedeoğlu*

*Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Karabük/Türkiye
E-Posta: munirdedeoglu@karabuk.edu.tr ORCID: [0000-0003-1696-9687](https://orcid.org/0000-0003-1696-9687)

Öz

İnsanoğlunun yaşam içinde sadece inanma ihtiyacı yoktur; inanmanın yanı sıra bilmeyi, eylemeyi ve yapmayı da istemektedir. Tüm bilim dalları, ahlak sistemleri ve sanatsal faaliyetler bu üç yetinin birer sonucu olarak meydana gelmektedir. Ama ne var ki, tüm bu alanlarda dogmatizm ve dogmatik tutumlar da aynı yetilerin birer sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Felsefe, siyaset, ekonomi, din ve hukuk sahaları da dogmatizmin etki alanının dışında değildir ve kalamaz. Bu bağlamda insan zihninin bağlandığı bilimsel, dinsel, ahlaksal ve siyasal değerlerin ve hatta felsefenin, özgür insanların zihninde nasıl olup ta, birer dogmaya ve davranışlarında ise dogmatik bir tutuma dönüştüğünün araştırılması gereklidir. Aksi halde konservatizm ve fanatizmi beraberinde üreten dogmatik tutumun, özellikle değişen koşullara bağlı olarak kendini yeniden denetlemek istemeyen insan zihni ile geleneğin ortak alanında uygun yaşama ortamı bulan, daha sonra çeşitli faktörlerin etkisiyle daha da güçlenerek tüm dünyayı tehdit etme potansiyeli göstereceği açıktır. Bu makalede bir zihinsel tutum ve düşünme formu olarak dogmatizmin düşünsel köklerine inerek felsefede ve yaşamın diğer alanlarındaki yansımaları ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsan, dogmatizm, dogmatik tutum, ahlak, din, bilim, felsefe, zihniyet, akıl, dogma, özgür insan, muhafazakarlık, fanatizm

Dogmatism and Dogmatic Attitude as a Mentality and a Thinking Form

DOI: 10.26466/opus.303769

*

Abstract

In life, human beings have no need only to believe, but they want to know, to act and to do. All scientific disciplines, moral systems, and aesthetic activities are the results of these three faculties. Likewise, dogmatism and dogmatic attitudes are also the results of the same faculties. The provinces of philosophy, politics, economy, religion, and law are not and cannot out of domain of dogmatism. From this point, it must be investigated that how scientific, religious, moral, and politics values, or even philosophy, on which human reason is active, turn into a dogma in the minds of free humans and how they turn into a dogmatic attitude. Otherwise, it is clear that dogmatic attitude which produces conservatism and fanaticism (especially which finds a suitable living environment between human mind and tradition since it doesn't want to control itself) seems to have potential to threaten all over the world under the influence of various factors. In this essay, the reflections of dogmatism on philosophy and the other provinces of life as a mentality and a thinking form have been investigated by referring to their intellectual roots.

Key Words : *Human, dogmatism, dogmatic attitude, moral, religion, scientific, philosophy, mentality, reason, dogma, free human, conservatism, fanaticism*

Giriş

Kendi varoluşunun bilincinde olan insan; bilmek, eylemek ve estetiğin konusu olan sanatsal ürünleri bir eylem biçimi olarak ortaya koymak ister. Kimi zaman zamandaş ve iç içe girebilen bu üç davranış tarzının insanın doğa üzerindeki etkisini devam ettirmesine yaradığı söyleyebiliriz. Bir bakıma tüm bilim dalları, felsefe ve ahlak sistemleri, teknoloji ve sanatsal faaliyetleri insanın bu üç temel yetisinin sonuçlarıdır diyebiliriz (Ülken, 1946: 1-2). Diğer bir deyişle insanoğlunun tüm başarıları da teorik ve pratik aklın meydana getirdiği fenomenlerdir. Ama ne var ki, insanın temel yetileri sonucu ortaya çıkan bu “insanî başarılar”, diğer taraftan dogmatizm ve dogmatik tutumu da ortaya çıkartmaktadır. Tüm çeşitliliğiyle birlikte dogmatizm ve dogmatik tutumun kendisini, insanın “bilmek”, “eylemek” ve “sanatsal ürün yapma” yetilerinin olduğu her yerde (daha yerinde bir deyişle insanın bu yetilerini diğer başka yetileriyle birlikte yanlış kullanması sonucu felsefe bilim, din ve hukuk gibi alanlarda) gösterdiğini bilmekteyiz (Kant, 2002: 21-21). Ama daha çok da gündelik yaşamda bağnazlık anlamında muhafazakârları töhmet altına sokmak isteyen “Aydınlanmacı” düşünce geleneğine mensup olanlarca rakiplerini utandırmak ve mahkum etmek için vülgarize edilerek kullanılmaktadır. Ama ne var ki dogmatizm ve dogmatik tutum terimleri bu kadar naif olarak ele alınmaz ve kullanılamaz, kullanılmamalıdır. Zira bu iki kavram sonuç ve yansımaları her ne olursa olsun daha en başta felsefi iki kavramdır. Ve bu yüzden de felsefi bir soruşturmanın konusu olmak -burada yapmaya çalışacağımız biçimiyle- durumundadır (Müller, 1922: 145-146).

Felsefenin insan yaşamının bireysel ve toplumsal alanlarda kendisine özgü iki yanlı etkisi vardır. Felsefe bir yandan herkesi -hiç olmazsa düşünce yolu ile varlığın derinliklerine inmeye çalışan, bilinçli, bilgili ve uyanık bir hayata erişmek isteyenleri- ilgilendirir. Diğer taraftan düşünce bakımından yüksek bir düzeyde bulunan ve hayatı bilmek ve bilgece (sofos veya logos’a göre) eylemek isteyen herkes için -belki düşünsel hayatın her alanında- felsefede umut dolu bir sevgi ve dogmatik tutumdan uzak bir hoşgörüsü vardır. Bunu, büyük filozofların ve felsefe okullarının kültür ve sosyal hayatta daima yeniden kazandıkları yüksek değer de göstermektedir (Heimsoeth, 1986a: 12).

Bir tutum ve zihniyet olarak dogmatizm, sosyal ilişkilerde, felsefe, eğitim, etik, estetik ve değerler dđnyamızda onlarla ilintili bir tarzda, yaşamın hemen her safhasında karşılaşılan bir fenomendir. Farkında olalım veya olmayalım dogmatizm kendisini, zaman ve mekân üstü bir hakikat (bir anlamda doğruluk ve geğerliliğin kaynağını, değerini ve ölçütünü yine kendisinden alan şey -Ding an sich- anlamında) olarak daima genel geçer bir mevki ve tarzda, evrensel bir gerđerlik statüsünde konumlandırmaktadır. Ve adeta bir "summum bonum" gibi her şeyi değerli kılmaya veya kılmama hakkını elinde tutmakta olduğunu ileri sürer gibidir. Bu temel dđřünme biçimi, yapıp-etme tarzı ve zihniyetiyle o; tarih boyunca bireysel ve toplumsal yaşamın hemen her alanında -özellikle dđřünce, eylem ve retorik olarak- karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle dogmatizm mutlak gerđerlik -absolut verite- olarak; doğruluğun, çağa ve sosyal şartlara bağlı olmaksızın kendi başına var olduğunu benimsemi zihniyeti, tutumu, anlayış ve davranış tarzı ve formu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda dogmatizm belli bir dđřünme formunu benimsemeyi ve hiğer bir eleştirden geğerimsiz belli bir dđřünme sistematiğini kabul etmeyi dile getirmektedir. Özetle dđnya ölçeğinde toplumsal ilişkilerde ve değerler dđnyasında bir kavramlar karmaşası (kaotizm) hüküm sürmekte ve birđer kavramda olduğu gibi dogmatizm kavramının felsefi iğerriği boşaltılarak bir tür kavram entegrizmi yapılmakta veya bu tür felsefi arka planı bulunan kavramlara, kullananın sübjektif arzusuna göre bir anlam yüklenilmektedir. Ancak burada asıl sorunumuz; bu tür benzer kavramları yerli yerinde ve dile getirdiği dđřünsel iğeriklerini de dikkate alarak antagonizme dđřmeden (veya peşinen suçlu ilan etmeden) nasıl kullanabileceğimizdir.

Kavramsal Kullanımın Arka planı

Dogmatik dđřünme/dđřünce formu, dđřünme tarz ve metodu olarak birđer kültür alanında ortaya çıkmış hatta kullanılmıştır. Özellikle din, felsefe, bilim, sanat, gramer, iktisat, siyaset alanlarında bir dđřünsel form olarak karşımıza çıkmaktadır (Rothacker, 1990: 24-25). Bunun anlamı oldukça açıktır: Eğer bir teori en genel anlamda varlığı, metafiziği ve mantığı aklın a priori kavramlarına ve kategorilerine dayalı olarak en doğru bir biçimde (ki bunu en güzel şekilde sağlayacak olan dedüktif dđřünceye,

niçin özel bir önem verdikleri de açıklanmış oluyor) kabul ediyorsa bu akılcı (rasyonalist) dogmatizmdir. Bu durumda *dogmatik tutum* (doğruluğu apriorik olarak kabul edilen ilkelerden oluşturulmuş) bu düşünme formuna uygun *eylemde* bulunmayı, *dogmatiklik* ise bir dogmalar dizgesine *bağlanmayı* dile getirmektedir. Aklın eleştirisi yaparak onu dogmatizmden kurtarmak isteyen Kant'a göre dogmatik inanç, inanca bilgi kisvesi giydirip, onu salt aklın bir ürünü saymaktır (Reik, 1927: 81).

Kant'a göre evrenin başlangıcı ve sonu, ruhun özgürlüğü ve ölümsüzlüğü ve tanrının özü gibi konulara ilişkin insan duyuları, önce duyarlığa (ve zorunlu olarak ta zihnimize) hiçbir deney verisi sunmamaktadır. Dolayısıyla bu verilerden mahrum kalan 'akılgücü'müzdeki kavramlar boş kalmaya devam edecektir. Diğer bir ifadeyle deney-üstü varlıkları inceleyen akıl için metafizik bilgi imkansız olacaktır. Yani sahih bilgilere ulaşmadığı gibi akıl burada antinomi'lere düşmekten de kurtulamayacaktır. Bu durumda metafizik alan pratik akılla ilişkilendirilmek durumundadır (Aydın, 1981: 31-33).

Dogmatizm hayatın her safhasında olduğu gibi her alanında hatta psikoloji, kozmoloji hatta estetik alanda ve sanat felsefesinde de söz konusu olabilir. Şöyle ki; relativist sanat anlayışına göre, estetik beğeni alanında ne septiklerin iddia ettikleri gibi bir kaos, bir düzensizlik ne de dogmatiklerin iddia ettikleri gibi bir zorunluluk vardır. Aksine bu sahada yani insanın özgürce *yapma/gerçekleştirme* yetisinin geçerli olduğu beğeni ülkesinde, bir relativ geçerlilik vardır (Tunalı, 1989: 263).

Bir tavır olarak dogmatik tutum, belli birtakım ilkeleri, tezleri, düşünce, teori ve ideolojileri kayıtsız şartsız olarak doğru ve evrensel bir yasa gibi her zaman için geçerli ve doğru olarak kabul eden, görüşlerini kesin ve sorgulamaya yer vermez bir biçimde ileri süren ve ona bağlanan, inanarak ona göre davranmayı doğru gören kişilerin tutumunu dile getiren bir sıfattır (Cevizci, 1999: 248-249). Bu tutum bazen etik alanda "en üstün iyi", bilimde "genel geçer bir yasa veya paradigma", dinde bir "dogma ve manifesto", dünya ve yaşam görüşlerinde "ideolojik bir paradigma", matematik ve geometride ise bir takım "aksiyom ve postulat"lardan kaynaklanarak, insan zihnine belli ve mutlak bir form vererek, sosyal ilişkilerde kendisini bir tutum ve davranış ortaya koyabilir (Reik, 1927: 11-13)

Gündelik yaşamda ise dogmatizm, kutsal veya seküler herhangi bir otorite tarafından ileri sürülen dinî, bilimsel veya ideolojik bir düşünceyi mutlaklaştırarak (absolut) hiçbir eleştiriye yer vermeksizin, benimsemeyi ve asla bu inancını aklın ışığında yeniden gözden geçirme gereksinimi duymaksızın doğru sayan anlayışı dile getirmektedir (Aegleton, 1996: 22-23). Diğer taraftan toplumsal yaşamda dogmatizm en genel anlamda belirli bir öğretide mübalağalı bir vurguyla sabitlenmeyi dile getiren inanç temelli bir düşünce akımı olarak da tanımlanmaktadır. Sosyal yaşam içinde dogmatik olmak veya olmamak her şeyden önce düşünsel bir etkinliğin ve zihniyetin tezahürüdür. Bu etkinlik temelde zihinsel bir tutumu ve daha sonrada bu kökenden beslenen belli bir davranış tarz ve tavrı ifade eder. Gündelik yaşamda genellikle muhatabını tahkir ve tezyif ederek suçlamak ve mahkûm etmek isteyen ahlakî süjenin, bir zihinsel tutumunun dışı vurumudur. Ne var ki aynı zamanda psikolojik süje olan ahlakî özne kendisindeki bu zihinsel tutumu, iç dünyasında belli birtakım değerlere samimiyetle teslimiyet ve ihlasla bağlanma şeklinde de algılabilmektedir. Bu durumda süjenin niçin böyle bir algılda bulunduğu kadar niçin böyle bir tespitite bulunduğu, kendisinin veya muhatabının hangi tür eylemi hangi niteliğinden dolayı felsefî bağlamda dogmatik olma vasfı kazandığı da son derece önemlidir (Kant, 2002 a: 91-93).

Sosyal yaşamın hemen her alanında ama daha çok bilim ve eğitim alanı olan zeminlerde dogma, dogmatik ve dogmatizm gibi kavramları sık sık işitilmekte ve kullanılmaktadır. Daha çok otoriteye dayanan veya otorite kurmak isteyen taraflarca, muhatabını suçlamak veya değersiz kılarak mahkûm etme fiiline, sözde bir bilimsellik rengi vermek amacıyla yapılan bu kullanımlar, kavramsal olarak acaba yerli yerinde kullanılmakta mıdır? Bu kavramların içeriğine ilişkin herhangi bir felsefî kaygı duymaksızın birbirini fanatikçe suçlamak arzusunda olanların; kendisinden farklı ve aşağı kabul ettiklerini ayrımcılığa tâbi tutabilmenin rasyonel mazereti olarak (bu dogmatik tutumlarını meşruiyet vasıtası kılmak isteyenler) rastgele kullanılmaktadır. Özetle hoşumuza gitmeyen veya çıkarımıza uygun düşmeyen herhangi bir davranış ve kanaati veya geleneksel dindarlığı; radikalizm, konservatizm, ekstremizm, dar kafalılık, bağnazlık ve yobazlık anlamında olumsuz olarak nitelemek için bu kavramın kullanıldığını bilmekteyiz (Adickes, 1901: 125).

Dogmatizm Kavramının Etimolojisi ve Farklı Alanlarda Kullanım Tarzları

Dogmatizm, belli birtakım dogmaların doğru, geçerli ve gerçek olduğuna inanmayı, onlara bağlanmayı ve ona göre tavır geliştirip, davranmayı ifade ettiğini belirtmiştik (Müller, 1922: 145). Etimolojik olarak dogma kavramı Grekçe fikir, düşünce (die Meinung) anlamına gelen “*dogmata*” sözcüğünden türetilmiştir. Genel anlamda bir öğretinin kendi ön gördüğü temel önermelerine dayalı olarak belli bir düşünce, fikir, kanaat, görüş ve değerlendirme tarzını, yargı, inanç veya bir değerlendirmeyi üzerinde inceleme ve araştırmaya gerek duymaksızın ve aynı zamanda da aklî bir kanıt aramaksızın bağlanılan inanca dayalı ve hakikati içeren temel önermeleri dile getirmektedir (Schischkoff, 1991: 147). Bu itibarla dogmatizm bir dogmaya, inanca soruşturmadan, araştırmadan inanan ve bu dogma veya inancı körü körüne savunan, sonrada başkalarına buyurmayı doğru bulan önyargılı insanın zihinsel tavrını ve ondan kaynaklanan belli bir dayatma ve buyurgan davranış formunu ifade etmektedir (Hillmann, 1997: 158).

Kant’ı dogmatik uykusundan uyandıran keskin görüşlü Hume’un haklı olarak belirttiği gibi insanlığın büyük çoğunluğu, doğal olarak, görüş ve düşüncülerinde pozitif ve dogmatik olmaya eğilimlidir (Kant, 2002 a: 115-116). Onun burada sözünü ettiği dogmatizm pratik aklın meydana getirdiği sahaya ilişkin değildir. Aksine teorik aklın yarattığı doğa bilimlerinin konusu teşkil eden deneysel dünyada kabul edilen “kotalite” yasaasının objektif gerçekliğini kabul etmeye ilişkindir (Hume, 1986: 244). Burada o doğa yasalarının sübjektif olduğunu söylemek istememekte, aksine tümevarım metodunun fizik dünyadaki tekrardan ve bireydeki alışkanlık duygusundan, zihin-dışı dünyada tekerrür eden olguların bir alışkanlık ve tedaiye dayalı psikolojiden kaynaklanan daima böyle olacağını kabul etmemizden ve inancımızdan doğduğunu göstermek istemektedir (Kant, 1999: 15). O’na göre doğa, zihin üzerindeki etkileri bakımından incelenirse bilimsel olarak incelenmiş olur ama bu durumda zihnin tek ve gerçek biliminin konusu doğa olmalıdır (Deleuze, 2008: 12-13).

Hume’un üzerinde soruşturma başlattığı dogmatizm, dogmatizmin sadece bir türü olup kotalite/illiyet yasaasının ontolojik realitesinin zihin

dışı objektiviteye sahip olup olmadığını tartışmaya kapalı, bilimsel nitelikli bir dogmatizmdir. Buradaki dogma ise kozalite yasınınun fizik alanda genel geçer evrensel bir yasa olduğuna (bilinç dışı objektivitesine) inanmaktır (Özlem, 1996:139-140).

Felsefesine dogmatizmi eleştirerek başlayan Kant, özellikle Hume'un nedensellik ile ilgili eleştirilerinin dolaylı etkisiyle dogmatizmden ayrılmış ve daha sonra bir bakıma dogmatizm ile septisizmi uzlaştıracı bir görüşe, rölativist bir görüşe, yani kritisizme varmıştır. Bu görüş içinde Kant'ın özellikle yapmak istediği şey, doğa bilimlerinin sağladığı bilginin, bilgi teorisi yönünden de kesinliğini, doğruluğunu, genel geçerliğini gösterebilmektir (Tunalı, 2009: 59). Yaptığımız tecrübelerin sayısı sınırlı olduğu gibi insanlığın ömrü de sonsuz sayıda tecrübe yapmağa imkân vermemektedir (Ueberweg, 1886: 4-5).

Her genelleme, tümevarım sınırlı sayıda tecrübeden hareketle zihnin soyutlama özelliğinden yararlanarak sonsuzca geçerliliği olan diğer bir deyimle (P) gibi nedenin görülmesiyle (Q) gibi bir sonucun birkaç defa artarda ortaya çıkmasıyla bunun her zaman böyle olacağı hakkında hüküm çıkarmak, bir dogmaya inanmaya eşdeğerdır (Eren, 1975: 10-11). Bu hükümü, dogmatiklerin ileri sürdükleri gibi aklın değişmez prensipleri ile varlık arasında tam bir uygunluk olduğu kanaatinden çıkaramayız (Ülken, 2008: 59). İşte bu ve benzeri nedenlerden ötürü varlık, bilgi, değer, toplum, din, bilim ve metafizik üzerine geliştirilen düşüncelerin başında aklın mutlak egemenliğini savunan dogmatizm gelmektedir (Kant, 2002a : 69). Bu yüzden de yeni bir bilgi için varlık alanına ve olgusal sfere yönelmeksizin, gözlem ve deney verileri gerek olmaksızın bu dogmaların, mantıksal çıkarımlar aracılığıyla yeni bir takım gerçeklere ulaşılabileceği de ön görülmektedir. Bu itibarla dogmatik, yeni bir bilginin değil rasyonel spekülasyonun peşindedir diyebiliriz (Tennemann, 1816: 88).

Kant'ın metafiziği dogmatik ve spekülatif bulması gayet tutarlıdır. Böylece o duyuüstünün bilimi olmak isteyen klasik metafiziği reddeder ve bilginizin deneyden gelmeyen (apriori) elemanlarını inceleyen eleştirel metafiziği kabul eder ki, böyle bir metafizik kritisist bir bilgi teorisi olma durumundadır (Tunalı, 2009: 31). Buna karşın dikkat edilmesi bir nokta vardır ki; o da bilimsel önermelerin her zaman doğrulanmaya (verification) elverişli önermeler olduğunu unutmamaktır. Ayrıca indüktif düşüncenin sonucunda varılan yasalar (önerme şeklinde formüle edilen

bilgi) henüz doğrulanmamış genellemeler diye bilimin dışına atılamazlar. Bilimsel genellemelerde durumun böyle olması onları doğrulanmaya elverişli olmaktan çıkarmadığı için “bilimsel bilgi” olma niteliği bir olgu tarafından yanlışlanıncaya kadar devam edecektir (Woolgar, 1999: 22). Bu noktada bizim teklifimiz bilimsel dogmatik tutumunun çıkmaması için bilimsel yasaları ifade eden önermeler “tümel niceleyici” ile oluşturulsa da anlamsal olarak “tikel” kabul edilmesidir. Ama ne var ki yanlışlanabilirlik metoduna şöyle bir nitelendirme olduğunu da belirtmek gerekir: Yanlışlamacılığın bir türü olarak dogmatik yanlışlamacılık, kayıtsız şartsız tüm bilimsel kuramların yanlışlanabilir olduğunu kabul eder, fakat bir çeşit yanlışlamaz deneysel temeli muhafaza eder. İndüktif olmadan katı bir şekilde deneyci olup deneysel temelin kesinliğinin teorilere taşınabileceğini yadsımaktadır. Böylelikle dogmatik yanlışlamacılık, doğrulamacılığın en zayıf türü olmaktadır. Kısacası dogmatik yanlışlamacılığın mantığına göre bilim, sarsılmaz olguların yardımıyla kuramların tekrar tekrar yıkılması sayesinde ilerlemektedir (Lakatos, 2014: 35-37). Bu düzlemde dinî veya beşerî hukuk bilimlerinin de dogmatik bir niteliği bulunduğunu açıkça söyleyebiliriz. Bilindiği gibi hukuk, deney dışı değer yargılarına dayanması bakımından dogmatiktir (Kannengiesser, 1877: 7-8).

¹Hukuk bilimi tüm türleriyle, gerçekliği duyumlarla algılanabilir, sınanabilir olgular ve deney yoluyla kavranabilir fenomenlerle ilgilenmez. O nesnel yasalarla ilgilenmez. O, yasak koyucu ve buyurucu ilkeler koyması bakımından kural koyucu; olması gerekeni gerçekleştirmeye yönelik kaideleri oluşturmayı amaç edinmesi açısından normatif ve deney-dışı değer yargılarına dayanması bakımından ise dogmatiktir (Topçuoğlu, 1969: 140-142).

Yeniçağda sivil anayasaların ortaya çıkmasından sonra hukukta çeşitli programatik eğilimler birbirleriyle polemik içinde idiler. Kanuna dayalı bir düzen oluşturulduktan sonra hukuk dogmatikliği kendi kavramsal şerhlerini sivil anayasa idesinden yola çıkarak geliştirmiştir (Rothacker, 1990: 28). Dogmatik hukukçu, hukuk kurallarını sistematik bir biçimde genel geçer ilkelere bağlamak ister. Bunun sağlayacak olan da mantık ve onun

kural, ölçüt ve yasalarıdır. Bu yüzden dogmatik hukukçu mantıksal kavramlar ve önermelerle iş görmek durumundadır. Hukuk alanındaki dogmatizm geçerli görülen hukukun sistematüğinde ve kavramsal yapısında kendini ortaya koymaktadır. Bu itibarla Hukuk dogmatüğının kendi mahiyetini gereği bir normlar bilimi olduğunda ittifak vardır. Toplum yaşamında belirli hukuk kaidelerine konu olmamış olan ilişkiler ve sahalarda bu bilimin görüş açısı içine girmez. Oysa bu sahaların, hukuk biliminin araştırmakta olduğu normların etki imkanları üzerinde pek mühim tesirleri olabilir. Aynı şekilde hukuk dogmatüği birtakım kavram kalıplarını ve birtakım standartları kullanmaktadır (Topçuoğlu, 1969: 150-151).

Kavramsal olarak dogma terimi, en genel anlamda sarsılmaz ve kendisinden kuşku duyulmaz bir biçimde inanılan dinsel veya bilimsel herhangi bir otoritenin sunduğu, dayattığı, temsil ettiği ve doğru bilgiyi içerdiğine inanılan bir inanç, kanaat, düşünce veya açıklamayı dile getiren ilkeler veya önermeler olarak tanımlanmaktadır. Bu “doğrular” artık “doğruluk” normunu kazanmış ve başlangıçtaki gerekçelerinin de çoğundan uzaklaşmış durumdadır (Rothacker, 1990:27). Diğer taraftan dogma kavramı olgusal içerikten ve her türlü deneysel destekten yoksun olan şeyler için de kullanılabilir (Cevizci, 1999: 249-250). Örneğin fizikçi, matematikçi ve psikoloji-çevrelerinin oluşturduğu bilimsel toplulukların her biri, kapalı bir topluluk mantığı içinde kamuya örtük bir takım eleştirilemez ön kabullere dayanan bir paradigmayı (geçerli ve doğru) ön görüyor ve bu paradigmanın içeriğine ilişkin neyin doğru olduğunu ve neyin içine konulacağını belirleme yetkisini kendinde görüyorsa bu da bir tür dogmatizmdir (Kannengiesser, 1877: 7-8). Bu açıklamalara paralel olarak diyebiliriz ki bilim alanında dogmatik olmak son derece mümkündür. Örnek olarak Leibniz’in, bilimin temeli olan fikirleri, sebeplilik ve determinizmi mutlak ve sarsılmaz prensipler olarak kabul etmesini gösterebiliriz (Ülken, 1972: 72-73). Bu durumda dogmatiklik bir bilim veya bilgi alanının kendi konusu açısından değişmez bir “düşünme formu” sunuyorsa daha yerinde bir deyişle dayatıyorsa bu felsefede dahil olmak üzere tüm alanlardaki dogmatizmdir. Aslında bir bakıma bütün modern doğa bilimlerinin tüm aksiyonları dogmatik karakterdedir diyebiliriz. Böyle bakıldığında Aristoteles’in felsefesinin kimi yönlerini de dogmatizm içinde görmemiz mümkündür (Weber, 1998: 97).

Aristoteles felsefesinde mantık; yani insan düşüncesinden doğan formel bilim fizik ve metafizik birbirine bağlamaktadır (Aristoteles,1995:191-192). Bu durumda mantığın kendisi bir bilim olmaktan çok bir alet bilimi olacağı

açıktır. Bunun anlamı mantığın kendisi bir bilim olmaktan çok diğer bilimleri ispata yarayan formel bir bilgi olmasıdır. Fakat bu formel bilginin tümel kavramları aynı zamanda fizik ve metafizik varlık alanının da temelidir. Böylece mantık; fizik ve metafiziği aynı ilkeye bağlamaktadır. Bu ise açıkça mantık ispatları ile fizik ve metafizik hakikatlerin elde edileceğini kabul etmek anlamına gelmektedir (Ülken, 1972: 9-10). İşte bundan dolayı Aristoteles'in her metafizik meseleyi mantıkla çözüle bileceğini kabul ettiğini çıkarabiliriz. Bu aynı zamanda rasyonalist dogmatizmin fizikle metafiziği aynı mantık ilkelerine bağladığı için bilimin gelişmesine ket vurmuştur diyebiliriz. Bu bakımdan onun felsefesi için kendine özgü bir tür dogmatizm barındırmaktadır (agrapha dogmata kavramını yüz yüze sözel öğretim anlamında kullanır) diyebiliriz (Aristoteles,1995: 6-7). Kısacası tanrı, din ve inanç adına veya gelenek, ideoloji adına, nasıl dogmatik bir tutum geliştirmek mümkün olmuşsa, insana ait bir düşünce formu olduğu için aynı şeyin bilim adına da yapılması da mümkündür. Çünkü bilim, bazılarının sandığı gibi her zaman objektif, önyargılardan uzak ve her an kendini eleştirmeye açık bir faaliyet olmadığını -en azından bilim insanları bazında- tarihsel örnekler göstermektedir (Taslaman, 2007: 161). Buna tipik bir örnek Comte'un bilime yüklediği işlevi gösterebiliriz. Bilindiği üzere o, inanç ile dogmayı terk ederek yerine bilimsel bir temeli geçirecek bir "insanlık dininin" kurulmasını önermekteydi (Giddens, 2012: 46). Hatırlanacağı üzere o toplumsal strüktürü doğa yasalarına irca ederek özellikle fiziğin yasalarından hareketle açıklanabileceğini öngören a priorik bir "sosyal fizik" dogmasını düşüncelerine temel yapmaktaydı. Bununla amaçladığı şey ise sosyal olayları önceden kestirip olabildiğince denetleyebilmektir.

Rasyonalizm ve rasyonalite terimini genelde iki tarzda dogmatizm ile ilintili olarak kullanmak yaygındır. Bunlardan birincisi rasyonalistlik, rasyonal olmak, rasyonaliteye uygun olarak düşünmek ve davranmaktır. Rasyonel olmak bu kullanımıyla metodik olmak, sonuca ulaştırdığı kabul edilen ve peşinen ortaya konulan kriterlere sahip olmak demektir. Burada

rasyonel olmanın kriterlerini önceden tayine muktediriz demektir. Bu kullanıma daha çok “rasyonalitenin paradigmasını” oluşturduğunu savunan doğa bilimcilerinde rastlarız (Rorty, 2002: 40-41). İkinci kullanımı ise herhangi bir konuyu dogmatizmden, bağnazca ve tepkisel öfkeden uzak tarzda tartışmak anlamındadır. Bu anlamdan hareketle diyebiliriz ki naif dogmatizm; metodik olmama, makul (reasonable) olmama ve çevresine karşı saygısız davranarak, onlara karşı hoşgörüden uzak bir ikna çabasını erdemli görme manasına gelmektedir (Rorty, 2002: 42-43).

Epistemoloji Bağlamında Bilginin İmkânı: Felsefi Dogmatizm

Felsefenin temel disiplinlerinden olan epistemolojide dogmatizm, bilginin imkanını kabul eden epistemolojik doktrinin adıdır. Bu yaklaşım içindeki dogmatikler bilginin neden veya nasıl mümkün olduğuna dair bir açıklama yapmak ihtiyacını duymamaktadırlar (Arslan, 2008: 29). Bilgi teorisi açasından duyularımızın bize dış dünyayı bu dünyanın kendisi hakikatte ne ise olduğu gibi, doğru olarak yansıttığını düşünen, naif dogmatikler vardır. Bu tutum İnsanın kendi bilgi yetilerinden veya araçlarından, duyularından, algılarından, gözlem ve deney yapma kabiliyetinden şüphe etmeme gibi bir bilinç durumudur. Kısacası “doğru bilgi insan için mümkün müdür?” sorusuna iki şekilde cevap verilmiştir: Bunlardan biri, doğru bilginin mümkün olmadığını öne süren septisizm, diğeri ise doğru bilginin mümkün olduğunu savunan dogmatizmdir. Bilginin konusuna, objesine nesnesine uygun ve doğru olabileceğini savunan dogmatizmdir ve bu temel üzerinde felsefe tarihi boyunca rasyonalizm, empirizm, kritisizm, analitik felsefe, pozitivizm, sezgicilik, pragmatizm ve fenomenoloji gibi teoriler ortaya çıkmıştır (Tunalı, 2009: 41).

Antik dönem felsefe dünyasında dogmatizm, bilginin imkânı konusunda septisizm ile tam bir karşıtlık içinde var olmuştur. Böylelikle dogmatizm, bilgi konusunda doğal olarak septisizmi dışarıda bırakmaktadır. Tam bu noktada bilginin mümkün olduğuna inanan dogmatikler, onun neden veya nasıl mümkün olduğuna dair izah etme ihtiyacı duymadıkları, yalnızca bilginin imkânını insanın duyu organlarına, gözlem yeteneğine, aklına veya sezgi yetisine dayandırmaktadırlar. Ama unutmamak gerekir ki felsefede epistemoloji özel bir alan olarak ne Aristoteles, ne de eskiçağ tanıımıştır. İlk kez Yeniçağda, onu felsefenin özel bir alanı olarak

ortaya koydu ve adı da ancak yakın zamanlarda, 19. yüzyılda verildi. Bir felsefe disiplini olarak bilgi teorisi ilkçağda şekillenmemişti ama buna rağmen o dönem filozofları bilginin imkânı ve kaynağına ilişkin sorunlardan uzak durmamışlardır. Aksine Aristoteles ilk felsefe dediği ontolojinin temel konularına var olanın bilgisi zemininde yönelince zorunlu olarak bilgi problemlerine de eğilmiş oldu. Çünkü o, varlığı düşünce yoluyla açıklamaya yönelmiş idi (Heimsoeth, 1986a: 40-42).

Bu itibarla ilkçağda, Sextus Empiricus'un eserleri septisizm ve dogmatizm üzerine dönemine ilişkin en önemli kaynaktır. O, Pyron'culuğun ana görüşlerine ve karşıtları olan dogmatiklere ilişkin bilgi vermektedir (Arslan, 2008: 174-175). Bir yandan kendi zamanına kadarki septisizmin tarihi ve öğretileri ile ilgili geniş bilgi verirken diğer yandan septiklerin kendilerine karşı çıktığı ve dogmatikler olarak nitelediği diğer felsefe okullarının, bu arada Epikuros ve Epikurosçuluğun, çeşitli alanlarda ortaya atmış oldukları pozitif tezleri veya iddialarını da ele almakta ve onlar hakkında önemli bilgi ve açıklamalarda bulunmaktadır (Arslan, 2008: 44-43). Biliyoruz ki, Pyron'cu düşünürler, akademik şüphecilere olumsuz dogmatikler diyorlardı. Ama asıl Pyron'cu şüpheciler, dogmatik niteliğini en azından bazı önermelerin kanıtlanabileceğini kabul eden hasımlarına atfediyorlardı (Lakatos, 2015: 306). Bu arada onun, Stoacıları da dogmatik olarak niteleyerek, eleştirdiğini belirtmeliyiz. Sextus Empirikus dogma ve dogmatizm kavramlarını, dogmatizmin bir tutum olarak tezahürü olan dogmatik tutumu ele alırken değerlendirdiğini görmekteyiz (Weber, 1998: 98).

Herhangi bir konuda araştırma yapan düşünürler bu düşünsel eylemlerini ortaya koyma tutum ve zihniyetleri bakımından üçe ayrılmaktadır. Öncelikli olarak birinci grup, araştırmanın bir noktasında nihai cevabı bulduklarını düşünenlerden meydana gelmektedir. Bunlar Sextus'a göre hiç olmazsa bazı problemlere cevap bulmuş olduklarını düşünen Aristoteles, Epikuros, Stoacılar olup bunları dogmatikler olarak adlandırmaktadır (Arslan, 2008: 539-540). İkinci gruba gelince onlar araştırılan problem veya konunun çözülemesini ileri sürerek araştırmadan vazgeçenlerdir. Ona göre bunlar da tersinden dogmatiktirler. Bunun temel nedeni ise dogmatik olarak hiçbir şeyin bilinemeyeceğini savunmalarındadır (Arslan, 2008: 93-94). Üçüncü grup ise problemin o ana kadar çözülmemiş olduğunu düşüncelerine karşın araştırmayı bırakmayarak soruşturmalarına

devam eden kendisinin de dâhil olduğu (son akademi evresindeki) septiclerdir. Onlar daha çok, bir bilgi değeri olan herhangi bir sonuca ulaşmanın neden mümkün olmadığını savunma yönündeki ısrarlı olma çabasıdadırlar. Aslında böylesi bir çabanın gerçek bir bilgiye ulaşmanın yöntemini belirleme de tersinden ne denli yararlı olacağı her türlü kuşkudan uzak olduğu düşüncesindeyiz. Her türlü şüphecilikle adeta özdeşleştirilmiş olan Sofistlere daha sonraki dönemlerde Sokrates etkisiyle olsa gerektir oldukça haksızlık edilmiştir. Aslında sofistler günümüz modern insanının zihinsel tutumuna daha yakın duran düşünürlerdir. Fakat burada belirtmeliyiz ki septiclerin özellikle orta akademi evresinde yer alan septiclerin hiçbir şeyin bilinemeyeceğini daha en baştan ve hiçbir incelemeye başlamadan bir inanç olarak kabul etmeleri bakımından bir tür dogmatik tutum içinde oldukları söylenebilir (Arslan, 2008: 265-267).

Kant'a göre bir de dogmatik inançsızlık vardır ki, o da tıpkı dogmatik inanç gibi teorik bir temelden mahrumdur. Çünkü hiç kimse saf akla dayanarak ve zaruri olarak tanrının ve öte dünyanın olmadığını kanıtlayabileceğini ileri süremez (Aydın, 1981: 33-34). Bu anlayıştaki bir süje, mutlak doğru olarak kabullendiği bir dizi bilgi manzumesine körü körüne bağlanmayı ve bunları (dogmatiklik derecesine göre de) başkalarına da dayatma hakkını kendinde görmeyi son derece doğal gören bir psikolojik yapıya sahiptir. Bu şekliyle dogmatizm bir norm ve form sentezi olarak toplumsal yaşamda ve tarihte yer almıştır. Bu düşünme formunun tam karşısında yer alan dogmatik inanca sahip bireylerin dogmatik dayatmalarının altında "kurtarıcı doğrulara" sahip olduğu inancı ve doğruları herkese bildirip, ulaştırma (tebliğ etmek) gibi bir ideal gaye mevcuttur.

Epistemolojik dogmatizm, bilgi teorisinin temel konularından olan bilginin imkânı, değeri ve bilginin, varlığa olan uygunluğu probleminden doğan bir doktrin olup rasyonalizmin ekstrem halidir (Pessoa, 2013: 76). Bilgi teorisinin ikinci problemi genel fikirlerin, diğer bir deyişle tümel kavramların zihin dışı dünyadaki gerçekliğe uygun olup olmadığı probleminden doğmaktadır. Tümel kavramlar doğuştan apriorik olarak mevcut olsun veya insan zihnine aposteriorik olarak tecrübeden gelsin, fark etmez, ancak sonuç itibarıyla acaba onlarla kurduğumuz bilgi ve nihayetinde bilim algılanabilir dış dünyayı olduğu gibi (nesnel her ne ise öyle oldukları biçimde/mahiyetinde olduğu gibi) ifade gücünde midir? Yoksa bu kurduğumuz kavramlar dünyası, delalet ettiği veya kaynaklandığı

gerçekliklerden farklı mıdır veya gerçekliğine tetabuk (addequatio rei et intellectus/şeylerin zihne tekabüliyeti) halinde ve kesin (kat'i) midir? Veya bilgilerimiz, bildiklerimiz zihin-dışı realite dünyası ile uygunluk içinde olmak şöyle dursun, gerçekliği ifade gücünde bile değil midir? Kavramlar dünyasının dışındaki duyulanabilir, algılanabilir dünyayı olduğu gibi bilmemiz imkânsız mıdır? (Kant, 2002 a: 66-67). Problemin bu iki yönü, filozofları meşgul etmiştir. Bilgilerimiz, bildiklerimiz zihin-dışı realite dünyası ile uygunluk içinde olup kavramlar dünyasının dışındaki duyulanabilir, algılanabilir dünyayı olduğu gibi bilmemiz mümkündür diyen doktrinine dogmatizm bunu kabul etmeyen akıma ise septisizm adı verilmektedir (Ülken, 1972: 67).

.Burada kimi zaman bir birine karıştırılan incelikleri dile getirmemiz gerekmektedir: Bunlardan birincisi dogmatizmin yalnızca skolastik tutum içinde olma, dindarlık veya muhafazakârlık anlamına gelmediğidir. Bilakis bunların yanı sıra birçok çeşidi daha bulunduğunu ifade etmeliyiz (Ülken, 2008: 47). Ve gerçek ve samimi dindarlık insanın tanrıyla olan ilişkilerinde adaletli olmasından başka bir şey değildir (Weber, 1998: 64). Oysa böyle bir din kuruluşu bakımından dogmalara sahip olsa da (ki bu doğaldır) bu anlamda dogmatik ve skolastik bir tutum içinde olmak zorunda değildir. Din ve genel anlamda her türlü dogmadan kaynaklanan felsefi, bilimsel, düşünsel, zihinsel ve kültürel tutumlar toplumsal zeminde olumlu ve olumsuz boyutlara kayabilecek oranda dogmatik olabilir. İkincisi dogmatizmin bilginin imkanı konusunda rasyonalizmin aşırı hali olmasıdır. Ama epistemolojideki rasyonalizmi naif olarak ele almamak gerekir. Çünkü rasyonalizm kavramının asıl anlamı hiçbir zaman akla önem verme manasına gelmediği gibi yalnızca bilginin akıldan geldiğini ileri sürme anlamına da gelmez. Çünkü rasyonalizmden dışında olarak empirizmi veya başka bir öğretiyi savunan bir filozofun (mistikler hariç) akla hiç önem vermediğini ileri süremeyiz. Aynı zamanda rasyonalizm kabaca bilginin akıldan bulunduğunu savunma ve akla taraftarlık anlamına gelmez. Çünkü bilgi, sensualistlerin dediği gibi duyulardan gelse bile sonuçta akılda bulunmuyorsa nerede bulunacaktır (Müller, 1922: 167-168).

Doğuştan gelen bilgilerin bulunduğu kabul etmek de tek başına bir filozofu rasyonalist kılamaz. Bu durumda tüm bu gerekli niteliklerin yanı sıra epistemolojide rasyonalizmi belirleyen temel karakteristik şudur:

Eğer doğuştan gelen a-priorik bilginin önermelerinin yüklemelerinin, sanki sentetikmişçesine konusundan daha çok geniş ve daha çok bilgi verdiğini kabul etmektir (Kant, 2002a: 59-60).

İşte epistemolojik dogmatizm, bilgi teorisinde bilginin imkânı ve kaynağı noktasında bu tür bir dogmayı, rasyonalizmin temeline koymaktadır. İşte ancak böyle bir doktrin şunu dile getirmektedir: Varlığı mı anlamak istiyorsun, o zaman varlığa değil, akla bak, varlığı ancak orada bulabilirsin diyebilir. Felsefenin önemli bir disiplini olan epistemolojide bilginin imkânı meselesi ve genel fikirlerin gerçeğe uygun olup/olmadığı sorunsalı ele alınırken dile getirildiği şekliyle bunların insan zihninde doğuştan mevcut olduğunu veya tecrübeden geldiğini savunanların yanı sıra bilginin imkânını reddeden septiklerin bulunduğunu bilmekteyiz (Keller, 2006: 167-168).

Kaynağı ne olursa olsun bilgimizin gerçekliğe uygun ve kesin olduğunu, aynı zamanda da insan için gerçeği olduğu gibi (tecrübe, akıl, duyum veya sezgi aracılığıyla) bilmenin imkânını kabul etmek ve bunda kesin inançlı bir tutum sergilemek, felsefi anlamda dogmatik bir tutum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda İdealizmin öncüsü Platon, duylara ait bilgi ile akla ait olan bilgiyi birbirinden özenle ayırır. İçinde yaşadığımız oluş halindeki dünyadan duylara ait bilgiyi elde ederiz. Duyumlanabilir dünyadaki (sensible) tekil nesnelerin cinsinin ait olduğu idealar, bu cinslerin arketipidir. Bu idelere ait bilgiyi ise zihnimizdeki, aklederek, akılda bulunan ama değişmeyen idelere ait bilgiyi elde ederiz (Adickes, 1901: 37). Tekil nesnelerin kendisinden varlığın hakiki bilgisini değil, ideaya nispetle sallantılı ve zan olmaktan öteye gidemeyen bu bilgi duyumlardan gelir ve eksiktir, bize ancak ideasını anımsatır. Zaten hiçbir idea, olduğu gibi duylar dünyasında ontolojik olarak gerçekleşemez, daima duyulur dünyada tecelliler, yansımalar olsa da, arketipi kadar hakiki olamayan tek tek nesnelere karşılaşırsınız (Ülken, 2008: 126).

Bu yüzden akıldaki bilgi, konusuna yani ideasına uygun düştüğü oranda hakikidir. Oysa duylardan gelen bilginin, konusuna yani ideasına uygunluğa hiçbir zaman tam ve eksiksiz olamaz. Duyular bizim zihnimizin dışımızda bulunan kopyaları bize işaret ederek, zihnimizde, düşünce dünyamızda, içimizde olan asılları anımsatır (anamnesis) (Weber, 1998: 53-54). Kısaca asıl konumuz olmamakla beraber Platon'un felsefesi-

nin niçin dogmatik olarak karakterize edildiğini ortaya koymak bakımından şunları anımsatmakta yarar görmekteyiz. O, görülen, duyulanı evrenin durmadan değiştirmesine, duyuların bizi, yani düşünce dünyamızı aldatıcı olduğuna ve duyuların bize hakikati veremeyeceğine inanmaktadır. Değişmeyen, duyulanabilir (sensible) değil, uslanabilir (intelligible) olduğuna kanidir (Kannengiesser, 1877: 19-20).

Platon'un felsefesi biricik apaçık ve zarurî bilim olan geometri gibi, a priori sezgi ve akıl yürütme bilimi olacaktır. Bu önsel sezgilere, geometricilerinkilerle olan benzerlikten ötürü ideler, yani gelip geçen şeylerin değişmez şekilleri, örnekleri adını verecektir. Bunlar hakiki epistemenin konuları, numenleridir. O bu ilk prensipler bilimine, ikinci derecede önemli bilim olan (hakiki bilim adına layık olmayan) doğa öğretisini dayandırır. Ahlak felsefesini ise en yüksek iyinin bilimi olarak varlık binasının en üstüne koyar (Ülken, 1972: 48).

Platon felsefesinde ideden varlığa, diyalektikten fiziğe geçiş pek kolay değildir. Diğer bir deyişle idealar ideası, kendi kendine yeterli geliyorsa, zorunlu olarak mükemmel olmayan duyulanabilir dünyaya ne lüzum vardır? Fani ve fenalığa yükümlü olan maddî alem niçin olsun? Aslın yanında kopya niye var olsun ki? Bu (bizim içinde yaşadığımız dünyanın niçin var olduğu) Platon'un kendi felsefesinin tutarlılığı bakımından rahatsızlık duyduğu bir konudur. Çünkü duyulanabilir dünya sadece ide ile açıklanamayan ve zihin kadar hakiki ikinci prensip olan maddeye gereksinim duyar. Yani ide gibi yer kaplamayan, buudları olmayan, duyularla algılanamayandan, yer kaplayan, boyutları olan, duyulur kopyada olsa maddesel varlık nasıl ve niçin var oluyor? Platon bu geçişi ilahî iyilik (kayra/inayet) fikri vasıtasıyla açıklamaya çalışır: İdealar ideası, mutlak iyidir. Tanrı, en yüksek iyidir. İyi, iyilik meydana getirmemezlik edemez (mükemmel varlık, kendisi gibi değilse bile yine de varlık meydana getirmemezlik edemez). Bu durumda tanrı için yaratmak, ide için kendi kendini tekrar etmek asıdır (Kant, 1999: 36).

Platon'a göre idealar ideası yalnız iyi ve güzel değil, aynı zamanda hakiki varlıktır. Bütün varlığın odak noktasındadır ve bütün varlığı aydınlatır; çünkü varlığın gayesi iyi ve güzel olmaktır. Platon'un en sonunda vardığı tanrısal, ideal bir güzellik anlayışıdır (Tunalı, s. 144-145). Zaten bu yüzden idealar evreninde "yanlış, çirkin ve kötü" nün ideası yoktur. Kısacası düşünülür dünya ideaları duyumsadığımız, algıladığımız nesnelere

dünyasını ilk ve gerçek (arkhetyp) örnekleridir. Bu şekilde biz akılla kavradığımız idealar sferini temaşa etmekle, duyulur dünyanın objelerinin evrensel, tümel niteliklerini de görmüş oluruz. Şu halde Platon'a göre du-yularla, değişen eşyaya ilişkin zan ve yanılığlı bilgiye ulaşan akıl, düşünce yoluyla şeylerin ilk örneklerine ilişkin tümel bilgiye sahibi oluruz (Ülken, 1972: 68).

Belirtmeliyiz ki bu dünyada nesnelere kendiliğinden ideasından pay alarak spontane olarak meydana gelmez, aksine onları ideler idesi, diğer adıyla iyi, adalet, güzel idesi veya "en yüksek idea" bir veya birden fazla ideaya bakarak (ki bunlar onun eylemdeki hareket ilke ve modelleri olup varlıkların ezeli ve ebedi asılları, paradigmalarıdır) meydana getirir. Niçin böyle bir eyleme girişir? Çünkü iyi olan kendi mahiyetine göre eylemekten kendini iyilik yapmaktan kendisini alıkoyamaz. Ve var olmak, iyi olduğu gibi var etmekte iyidir (Ülken, s. 54-55). İyi ama ideler idesinin ve onun zihnindeki idelerin dışında ne vardır? Yokluk (me on). İşte bu yokluk, idenin mümkün olduğunca mükemmel (ki bu muhaldir) kendine benzer bir varlık meydana getirmek için kullandığı ilk materyaldir. Bu madde, cisim değildir ama idenin tesiriyle cisim olabilen bir şeydir. Bunu tanrı meydana getirmemiştir (Müller, 1922: 290-292). Çünkü varlık yokluğu değil, varlığı meydana getirebilir. Kendinde olandan verebilir. Kendinde var olan ise "varolmaklık"tır, yokluk değil. Kısacası tanrısal faaliyet maddenin daha önceden var olmasını gerekli kılar, yoksa asla onu yaratmaz. İşte Tanrı, Demiurgos, sanatkâr bir mimar gibi, şekilsiz elemanlardan, yani kaos'tan bir kozmos meydana getirir. Demiurgos bu etkinlikte yöneten düşünce ise düzen (taxis) düşüncesidir. Demiurgos bu evreni, düşünülen bir evren olarak kurmuştur. Bu evren, kosmos, görülebilir, kavranabilir olmalıdır (Tunalı, s. 211).

Aristoteles de bilginin objesine söz eder, ona göre duyulanabilir dünyadan ayrı bir akıl dünyası yoktur. Mademki bütün evrensel bilgilerimiz şeylerden alınmış; zaten tekil şeylerde var olan, evrensellerin ifadesidir. O halde insan şeyleri oldukları gibi bilebilir. Yalnız bu uygunluk teorisi Platon'da olduğu gibi sırf akılcı bir uygunluk görüşünü değil, sonradan Locke'un kabul edeceği gibi, ampirist bir uygunluğu gerektirir (Kannegiesser, 1877: 33-34). Fakat her iki felsefe dogmatizm görüşünde birleşirler. Buradaki ortak olan nokta bilginin, nesnesine tetabuk (örtüşüm, uygunluk) ettiğini inanmaktır. Birikmiş bilginizde aklın yanılmazlığına

inandığımız zaman dogmatizm kendini göstermektedir. Bu vasıf dogmatizmin bütün türlerinin ortak karakteristiğidir.

Skolastik felsefenin sonuna doğru çıkan tümeller tartışmasındaki realist, nominalist ve konseptüalist üç akım bu uygunluk meselesinden doğmuştur. Realistler göre tümel kavramlar, fikirler ile gerçeklikler arasında tam bir uygunluk vardır. Nominalistlere göre tümel ve genel geçer kavramlar tanrı tarafından zihnimize konulmuş değildir. Onlar bir isim ve sestem başka bir şey değildir. Bu nedenle de zihindeki kavramla zihindışı sfer arasında asla konusuna uygun olma anlamında bir mutabakat/uyarlık yoktur. Konseptüalistlere göre ise ancak tasavvurumuzda bir uygunluktan söz edebiliriz. İlkçağda Sokrates ile başlayan klasik devirden önceki birçok felsefe çığrıları ise aralarındaki temel farklara karşın bir noktada birleşirler. Bu nokta hepsinin de dogmatik realist olmasıdır. Bu realizmi, modern zamanların realizmden ayırmak için naiv realizm adı verilmektedir (Kannengiesser, 1877:45). Onları bu şekilde nitelememizin temel nedeni ise bir bilgi tenkidinden geçirmeden, gerçeklik hakkındaki metafizik görüşlerini kesin bir inançla savunmalarıdır. İlk defa bu tür naiv realizme veya konumuz bağlamında bu şekliyle dogmatizme karşı tepki Sofist adı verilen felsefecilerde uyanmıştır. Sofistler birbiriyle çelişen bu görüşlerden şu neticeyi çıkarmaktadır; hakikat ispat edilemez (Ülken, s. 68). Bu bakımdan dogmatik kavramı felsefenin bir disiplini olan bilgi teorisinde bilginin değeri sorunsal bağlamında ele alınırken akla verilen değeri yücelten ve doğru (kesin) yargılara yalnızca en sağlam bilgi kaynağı olan akılla (ratio) varabiliriz kanaatinde olan düşünürlere verilen bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır (Scupp, 2003: 65). Bunun anlamı şudur: Dogmatik akıl; aklın prensiplerinin, gerçekliği ne ise o olduğu şekliyle tamamen ifade edeceği gibi safdil bir inanca sahiptir. Sonuçta yalnızca bu probleme ilişkin yaklaşımları bakımından Platon ve Aristoteles'i ilkçağın dogmatikleri olarak görebiliriz. Bunun tam karşısında ise septisizm dediğimiz doktrin yer almaktadır (Scupp, 2003: 19). Ama diğer taraftan Platon'un ilk dönemine ait eserlerinin genel havasının gerçekten de dogmatik olmaktan uzak olduğunu da söylemeliyiz. Ahlakî şeylerin doğru bilgisi hakkında şüpheli olarak nitelemek mümkündür. Platon'un ilk dönemine ait eserlerinin Sokratik diyalogların ruhunu en iyi yansıtan cümle, hiç şüphesiz Sokrates'in ünlü "bir şey biliyorum, o da hiçbir şey bilmediğimdir"

ifadesidir. Bu yaklaşım açık bir biçimde şüpheci bir cümle olarak da yorumuna açıktır (Arslan, 2008: 462-463).

Epistemolojide septisizmin tam karşıtı bir doktrin olarak dogmatizm; insan zihninin, varlığın ve onun ilk nedenlerinin objektif bilgisine sahip olabileceği iddiasını her türlü eleştirel düşünce öncesi kabul ettiği apriori ilkeler gereği benimseyen görüşü ifade ettiğini yukarıda dile getirmiştik (Kannengiesser,1877: 6). Bu bağlamda Descartes'in akla ilişkin yapmış olduğu açıklama da bu konuya ilişkin oldukça ışık tutucudur. O her bir araştırmasını tam bir bilgi metodunu kavrayarak, gerekçelendirir. Bu aklın kritize edilmesini değil, aksine aklın bilgisini veya bilimini bir metod öğretisi olarak söz konusu etmektedir (Riehl, 1879: 4). Çünkü ona göre bilgi ile nesnel dünya arasında uygunluk vardır. O bilginin başlangıç noktası olarak öznenin zihnini (res cogitans) almakta ve aklın, şeylerden tamamen bağımsız sezgisi ile sonradan şeylerden alınmış bilgi arasındaki bir örtüşüm görmektedir. Bunun anlamı sezgi ile doğrudan doğruya zihnimizde kavradığımız matematik hakikatin, doğa ve objeleri tamda gerçekliğine uygun olduğu şekliyle ifade etmesi demektir. Bu epistemolojik yaklaşım, düşünce ile varlığın, diğer bir deyişle zihinde doğuştan hazır bulunan bilgilerin duyumlanır dünyaya tam uygunluğunu savunan tipik bir dogmatizm olmaktadır (Murphy, 2000: 13-14). Diğer taraftan o rasyonalizm ile metafiziği birleşmektedir. Hatırlanacağı üzere en son tahlilde o zihninde "en yetkin sonsuz varlık" fikrini hazır olarak bulmaktaydı.

Bilgimizin nesnel dünya ile tam örtüştüğünü ve dış dünyayı olduğu gibi yansıttığını ileri süren düşünürler bulunduğu kadar bunu tam karşı cephesinde bilginin imkânı konusunda dogmatik septik filozoflar da bulunmaktadır. Akla atfedilen bu mutlak egemenliğin altındaki ön kabul şudur: Varlık akla uygundur ve insan, varlığı hakikatine en uygun bir biçimde yalnızca akılla kavrayabilir (Ülken, 1967: 8-9).

.Epistemolojide septisizmin tam karşıtı bir doktrin olarak dogmatizm, insan zihninin varlığın ve onun ilk nedenlerinin objektif bilgisine sahip olabileceği iddiasını her türlü eleştirel düşünce öncesi kabul ettiği apriori ilkeler gereği benimseyen görüşü ifade etmektedir (Riehl, 1879: 5).

Yukarıdaki anlamıyla dogmatizmin din ile ilgisi yoktur. Bu konuda Kant, hiçbir eleştiriye tabi tutulmayan aklın her türden varlığın özünün kavrayabilecek güçte olduğuna inanan rasyonalistlerin felsefelerine dog-

matizm denildiğini açıkça ifade etmektedir. Ama ona göre metafizik sorular amaçsız bir bilme hürsından değil, aksine aklın kendisinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu sahaya teorik aklın gücü yetişememektedir (Heimsoeth, 1986 b: 66-67).

Sonuç

Dogmatizm bir zihniyet tutumu ve düşünme formu olarak insana ait bir ayırıcı özelliştir. Bu durumda insan anlayışımız her felsefî ve bilimsel görüşünde bir bakıma temelidir. Diğer deyişle insan probleminde bakışımız veya insan dediğimiz varlığı anlamlandırma biçimimiz insana ilişkin diğer tüm felsefî disiplinlere (ontoloji, bilgi, metafizik, din, etik, hukuk ve tarih felsefelerine) bakışımızın da temelini oluşturacaktır.

Dogmatizm en genel manada doğruyu keşfetmiş olmanın disiplini iken dogmatik metot ise doğruyu keşfetmeye doğruluğu en başta kabul edilen bir takım a-priorik önermelerden (önermelerin olgusal veya metafiziğe ilişkin olması önemli olmaksızın) hareket eden akıl yürütme biçimini ve tutumunu dile getirmektedir. Skolastik düşünce ise elde edilen bu mutlak doğruların ötesine geçmemeyi ve bu dogmaların hem kişilerin bireysel dünyasında tekrar edilerek daha iyi anlaşılmasını ve toplumsal yaşamda ise eğitimin tekrar ve hıfza dayalı yöntemiyle benimsemeyi amaçlamaktadır.

Gerek felsefî gerekse geniş anlamıyla dinî veya bilimsel dogmatizm, birtakım öğretilere ve bilgilere salt otorite temeli üzerinden doğru olduğu inancıyla bağlanmayı ve hiçbir eleştirel yaklaşıma başvurmaksızın körü körüne inanmayı ifade eden bir yaklaşımdır. Bu nedenlerden ötürü dogmatizm belirli bir konu karşısında insanın zihinsel bir tutumu olarak gözükmektedir ki, deyim yerindeyse dinî dogmatizm ile felsefe anlamda dogmatizmin birleştiği nokta; insan için doğru bilginin (farklı kaynaklara dayansa da) mümkün olduğunun kesin doğru olduğu iddiasıdır.

Dogmatizm, felsefe alanında daha çok bilginin imkânı ve kaynağı noktasında, din ve gelenek alanında ise diğer insanlarla olan ilişkiler bağlamında bir davranış kalıbı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ama sonuçta her iki alanda da zihinsel bir düşünme formudur. İnsanlar bilgi konusunda dogmatik davranmışlar ve düşünmeden bağımsız bir gerçekliğin ve bu gerçeklikten kaynaklanan bir bilginin mevcut olduğunu sorgulamadan,

bir deney sonrası veriye dayanmadan peşinen bir ön kabul olarak kabul etmişlerdir. Diğer bir bakış açısına göre (örneğin Marxistlerce) düşünme biçimlerimiz veya düşünmeden bir inanç olarak kabul ettiklerimiz üst yapısal ideolojiler tarafından bireylere dayatılmaktadır. Dogmatik tutum bir bakıma bir üst yapı ve alt yapı diyalektiğinden kaynaklanmaktadır. Ama ne var ki bu yaklaşım bireyin bilimsel ve felsefî, ahlakî düşünce özgürlüğünün nereden geldiğini tatminkar bir açıklamasını sunmakta zorlanmaktadır. Bu çözümü bize Kant daha doyurucu bir şekilde sunmaktadır.: İnsan autonomi' ye sahip bir canlı ve akıl, şahsiyet (individum değil, person) ve özgürlüğe sahip bir varlıktır.

İnsanın bir doğal varlık tarafı (homo phainomenon) bir de zihin dünyası yani akıl varlığına ait tarafı (homo noumenon) vardır. İnsan bir doğa varlığı olarak kaldığı sürece en fazla bir animal rasyonel olabilir. Yeryüzündeki insan eylemlerinden kaynaklanan tüm kötülükler (bu arada fanatizm ve dogmatik tutum ve davranışlar) kaynağı ise insanın bu otonom tarafı ve özgürlüğünü yanlış kullanmasının sonucudur.

Belli bir perspektife göre düşünme biçimlerimizi veya düşünmeksizin kabullendiklerimizi üst yapısal ideolojilerinin dikte ettiğini rahatlıkla düşünebiliriz. Ama unutmamalıyız ki, bu konforlu açıklama tarzımız bilimsel, felsefî ve ahlakî düşünce özgürlüğümüzü nereden geldiğini (etki-tepkiyi doğurur ilkesi bu durumu açıklamak için kullanılırsa bu defa dogmatizme itaati ve dogmalara bağlanmayı) açıklamada daima yetersiz kalacağına benzemektedir.

Farz edelim ki, tarihin herhangi bir döneminde bir din "bu dine gönüllü bağlanmak, esastır; insanlar bu dinin manifestosuna ilişkin araştırma yapmaksızın kör bir taklit ile dahil edilemez ve hiç kimseden inmadığı halde inanıyor gibi davranması istenemez" türünden dogmalara sahip diye o dinin "dogmatik bir tutum" içinde olduğu ileri sürülemez. Veya zamanın herhangi bir diliminde bir bilim teorisi "artık insan, doğa ve varlığı mutlak olarak açıklayan bir rasyonel öğreti" kurduğunu ve artık bilgi, varlık ve değer alanlarını bu perspektiften izah etmek gerektiğini vaz geçilmez ve eleştirilmez olarak kabul etse ve bu öğretinin dışında başka bir araştırmaya gerek olmadığını, artık bundan sonra bilim adına yapılması gereken şeyin gelecek nesillere bu öğretinin özümseterek tekrar edilmesi ve aktarmanın en doğru bilimsel yol olduğunu ileri sürmesi, onu

skolastik olmaktan uzaklaştırmayacaktır. Ama unutmamalıyız ki metafiziğin de dogmalştırılması her zaman için mümkündür. Bu durumda tanrı veya din adına konuşan süjenin, insan aklının (özelde de kendi aklının) topyekün varlığı (metafizik de dahil olmak üzere) hakikatinde ne ise öyle kavrayabileceğini kabul ettiğini görmekteyiz.

Netice olarak belirtmeliyiz ki, düşünsel konformizm ve alışkanlıklardan beslenen dogmatik zihniyet, konservatizmi beslediği gibi, en hoş görmediği şey ise dokunulmaz addettiği kendi zihinsel konformizminin varlığını tehdit eden, merak ve kuşku barındıran eleştiri, soru ve sorgulamalardır. Bu durumdan artık yavaş da olsa çoğulcu ve özgürlükçü toplumların uzaklaşmaya çalıştığını görmekteyiz. Bu öz düşünüm sürecine direnen toplumlar ise kendini çok kültürlülükten yalıtıma özen gösteren yerleşik ve tevarüs ettiği gelişmişliğini başkalarına borçlu olan müreffeh toplumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Belki bu sürece olumlu katkı genç nesilleri "içeriden epistemoloji" normuna göre yetiştirmeyi amaçlayan yeni bir eğitim felsefesi aracılığıyla olabileceği umudunu taşımak istiyoruz.

KAYNAKÇA

- Aegleton, T. (1996). *İdeoloji* (Çev: Muttalip Özcan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Adickes, E. (1901). *Kant contra Haeckel -Erkenntnistheorie gegen naturwissenschaftlichen Dogmatismus-*. Berlin : Verlag von Reuter und Reichard.
- Aristoteles, (1985). *Metafizik* (Çev: Ahmet Arslan). İzmir: E.Ü. Basımevi.
- Arslan, A. (1998). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Arslan, A. (2008). *İlkçağ Felsefe Tarihi*. İstanbul: İ.B.Ü. Yayınları.
- Aydın, M. (1981). *Kant ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlak İlişkisi*. Ankara: Umran Yayınları.
- Barmeyer, J. (2012). *Paradoxa des Glaubens*. Berlin: LIT Verlag.
- Borradori, G. (2008). *Terör Günlerinde Felsefe Jürgen Habermas ve Jacques Derrida İle Diyaloglar* (Çev: Emre Barca). İstanbul: YKY.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çüçen, A. K. (2005). *Bilgi Felsefesi*. Bursa: Asa Kitapevi.

-
- Deleuze, G. (2008). *Deleuze, Ampirizm ve Öznellik* (Çev: Ece Erbay). İstanbul: Norgunk Yayınları.
- Eren, F. (1975). *Sorumluluk Hukuku Açısından Uygun İlliyet Bağlı Teorisi*. Ankara: A.Ü.H.F.Y.
- Spinoza, (2011). *Etika* (Çev. Hilmi Ziya Ülken). Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (Yayıma Haz. Cemal Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Haeckel, E. (1936). *Kâinatın Muammaları* (Çev: Ali Haydar Daner). İstanbul: Devlet Basımevi.
- Heimsoeth, H. (1986a). *Felsefenin Temel Disiplinleri* (Çev: T. Mengüşoğlu). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Heimsoeth, H. (1986b). *Immanuel Kant'ın Felsefesi* (Çev: T. Mengüşoğlu). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Hillmann, K. H. (1994). *Wörterbuch der Soziologie*. Stuttgart: Kröner Verlag.
- Hume, D. (1986). *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma* (Çev: Selmin Evrim). Ankara: MEB Yayınları.
- Kannengiesser, P. (1877). *Dogmatismus und Skepticismus*. Strassburg: Elberfeld Ver. V. John Fassbender.
- Kant, I. (2002a). *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena* (Çev: İoanna Kuçuradi, Yusuf Örnek). Ankara: TFK Yayınları.
- Kant, I. (1999). *Pratik Aklın Eleştirisi* (Çev: İoanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsun Akatlı). Ankara: TFK Yayınları.
- Kant, I. (2002b). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* (Çev: İoanna Kuçuradi). Ankara: TFK Yayınları.
- Keller, A. (2006). *Allgemeine Erkenntnistheorie*. Verlag, Stuttgart: W. Kohlhammer.
- Laertius, D. (1806). *Philosophische Geschichte*. Leipzig: Im Schwickertscher Verlag.
- Mengüşoğlu, T. (1958). *Felsefeye Giriş*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Mengüşoğlu, T. (2015). *İnsan Felsefesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Murphy, J.W. (2000). *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştirisi* (Çev:H.Arslan). İstanbul: Paradigma.
- Müller, R. (1922). *Eislers Handwörterbuch der Philosophie*. Berlin: Verl. bei E. S. Mittler und Sohn.

- Orth, E. W. (2004). *Von der Erkenntnistheorie zur Kulturphilosophie*. Würzburg: Königshausen & Neumann.
- Özlem, D. (1996). *Felsefe ve Doğa Bilimleri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Özlem, D. (2004). *Mantık*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Pessoa, F. (2013). *Felsefi Denemeler* (Çev: Ümit Şenesen). İstanbul: Aks Yayınları.
- Reik, T. (1927). *Dogma und Zwangsideoe*. Leipzig :Internationaler Psychoanalytischer Verlag.
- Riehl, A. (1879). *Philosophische Kritizismus Geschichte und System*, Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann.
- Rothacker, E. (1990). *Tarihselcilik Sorunu* (Çev: Doğan Özlem). İstanbul: Ara Yayınları.
- Rorty, R. (2002). *Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler* (Çev: H. Arslan). İstanbul: Paradigma.
- Schmidt, H. (1965). *Philosophisches Wörterbuch*. Stuttgart: Kröner.
- Schischkoff, G. (1991). *Philosophisches Wörterbuch*. Stuttgart: Kröner.
- Scupp, F.R. (2003). *Geschichte der Philosophie im Überblick*. Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- Simmel, G. (2006). *Modern Kültürde Çatışma* (Çev: T. Bora, N. Kalaycı, E. Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Stöckl, A. (1864). *Geschichte der Philosophie des Mittelalters*. Mainz : Verl. v. Franz Kirchheim.
- Taslaman, C. (2007). *Evrin Teorisi Felsefe ve Tanrı*. İstanbul: İstanbul Yayınevi.
- Tennemann Willhelm, G. (1829). *Grundriss der Geschichte der Philosophie*. Leipzig: Verlag von J.A.Barth.
- Topçuoğlu, H. (1969). *Hukuk Sosyolojisi*. İstanbul: A.Ü.H.F. Yayınları.
- Trillhaas, W. (1972). *Religionsphilosophie*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Tunalı, İ. (1989). *Estetik*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Tunalı, İ. (2009). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Ueberweg F. (1866). *Grundriss der Geschichte der Philosophie*. Berlin: Druck und Verlags bei E.S.Mittler & Sohn.
- Ülken, H. Z. (1967). *Eğitim Felsefesi*. İstanbul: M.E. Basımevi.
- Ülken, H. Z. (1972). *Genel Felsefe Dersleri*. Ankara: A.Ü.İ.F. Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2008). *Felsefeye Giriş*. İstanbul: T.İ.B. Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1983). *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Ülken Yayınları.

- 46). *Ahlâk*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
Verweyen, J. M. (1911). *Philosophie und Theologie im Mittelalter*. Bonn: Verl. von F. Cohen.
Weber, A. (1998). *Felsefe Tarihi* (Çev: H. Vehbi Eralp). İstanbul: Sosyal Yayınları.
Woolgar, S. (1999). *Bilim: Bilim İdesi Üzerine Sosyolojik Bir Deneme* (Çev: Hüsamettin Aslan). İstanbul: Paradigma Yayınları.
Yıldırım, C. (1988). *Evrin Kuramı ve Bağnazlık*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Dedeoğlu, M. M. (2017). Bir zihniyet tutumu ve düşünme formu olarak dogmatizm ve dogmatik tutum. *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 798-823.